

Tussen Rijn en Lek 1990 1 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9960>

Tussen Rijn en Lek
Tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied
Tussen Kromme Rijn en Lek

24e Jaargang

Nummer 1

maart 1990

Inhoud van dit nummer:

Jaarverslag van de secretaris over 1989	1
Jaarverslag van de penningmeester over 1989	5
Jaarverslag van de archeologische werkgroep over 1989	6
H.M. Pothuizen : De buurtschap Pothuizen onder Schalkwijk.	7
J. Benders : Oudheidskamer Vreeswijk, een bezoekje waard.	28
H. Reinders : Een overlijdensbericht uit 1707.	32

Redactie-commissie: R.J. Butterman, Wijk bij Duurstede;
Y.M. Donkersloot-de Vrij, Odijk; L.M.J. de Keyzer, Houten;
H. Reinders, Bunnik; J.E. Toussaint Raven, Odijk;
O.J. Wtewaall, 't Goy.

Ereleden: A. Graafhuis, Utrecht en G. de Nie, Schalkwijk.

Eindredactie en redactie-adres:
Burgweg 4, 3984 LK Odijk, tel. 03405-62019.

Secretariaat van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek': R.J. Butterman, Waalsteen 28, 3961 XB Wijk bij Duurstede, tel. 03435-73570.

Lidmaatschap van de vereniging, tevens **abbonement** op dit tijdschrift:
f 30,- per jaar (studenten en scholieren: f 15,-), over te maken op rekening-
nummer 32.98.07.498. ten name van de Historische Kring 'Tussen Rijn en
Lek' bij de Rabobank te Houten (postrekening van de bank: 214585).

Jaarverslag van de secretaris over 1989

Verslag van de algemene ledenvergadering op 31 januari 1989.

1. *Opening.* De voorzitter, de heer L.M.J. de Keyzer, opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom. Volgens de gewoonte geeft hij in het kort een overzicht hoe het met de vereniging gaat. Eind 1988 waren er 285 leden; ten opzichte van een jaar eerder is het aantal dus gelijk gebleven. Ook dit jaar was er een goede opkomst bij lezingen en excursies.
2. *Verslag van de kascommissie.* Deze commissie bestond voor het jaar 1988 uit mevr. v.d. Grind en mevr. Barselaar. Na inzage in de stukken te hebben gehad verklaarden dezen, dat het financieel beheer in orde was.
3. *Verkiezing bestuursleden.* De heren P.S.A. de Wit en R.J. Butterman zijn aftredend en herkiesbaar. Omdat er geen namen van tegenkandidaten zijn ingediend, worden beiden voor een termijn herbenoemd. Er blijft in het bestuur nog steeds een vacature van één persoon.
4. *Rondvraag.*
5. *Sluiting.* De voorzitter dankt de leden voor het vertrouwen dat zij in het bestuur stellen. Hij bedankt ook de leden van de redactie van ons periodiek voor hun inzet en de leden die in hun woonplaats vrijwillig de convocaties en periodieken bezorgen.

Het bestuur bestond per 1 januari 1989 uit de volgende personen:

Voorzitter	: L.M.J. de Keijzer.
Vice-voorzitter en penningmeester	: P.S.A. de Wit.
Eerste secretaris	: R.J. Butterman.
Tweede secretaris	: M. Huys-Oostveen.
Leden	: H.M.J. Rossner, C. van Schaik.

Het bestuur vergaderde in 1989 vijf maal.

De redactie van het periodiek onderging in 1989 geen wijzigingen.

Op 31 januari hield dr. C. Vernooy in Cothen een lezing over de materie behandeld in zijn dissertatie: *Boerengezinnen in beweging. Het functioneren van katholieke boerengezinnen uit het Kromme Rijngebied in de periode 1930-1985.*

De lezing was een groot succes, al waren er door omstandigheden niet meer dan 30 bezoekers. Vernooy's studie beslaat het gebied waarop onze vereniging zich richt en het was daarom fantastisch om te horen hoeveel eigens van (de boeren van) deze streek door de heer Vernooy is beschreven. Hij heeft zich geconcentreerd op drie punten: de toekomst van de kinderen; de invloeden van buiten en de levensbeschouwing. De gegevens zijn vooral afkomstig van 135 gesprekken (volgens de spreker meer dan genoeg, omdat de boeren door het hele Kromme Rijngebied veel gemeenschappelijks hebben). In dit gebied was men vrij conservatief: mechanisatie en onderwijs in de landbouw kwamen relatief laat op gang. Na 1970 veranderde er veel. Het katholieke geloof kwam minder centraal te staan, men ging meer vrije tijd buitenshuis doorbrengen en huwelijken werden vaker buiten het eigen milieu gesloten.

Tenslotte had de heer Vernooy enkele suggesties voor onderwerpen waaraan ook door onze historische kring meer aandacht kan worden besteed, namelijk de geschiedenis van de landarbeiders, het verdwijnen van het dialect, de grondeigendom en de hervorming, het Kromme Rijngebied tijdens de tiendaagse veldtocht en het verzet tijdens de tweede wereldoorlog.

Op 9 maart hielden O.J. Wittewaall -lid van de redactie van ons periodiek en drs. J. Smits in Houten een lezing over de monumenten in die gemeente en de ontstaansgeschiedenis van de verschillende kernen. Hun gehoor bestond uit 104 personen, waaraan zij uiteenzetten, hoe zij bij de monumenteninventarisatie te werk waren gegaan. Na de ambtelijke "klapper" die de monumenten in Houten inventariseert en in verschillende categorieën onderbrengt is het boek *Houten, ontstaan en groei* verschenen. Momenteel wordt gewerkt aan een volgend deel, waarin de geschiedenis van de vele individuele monumenten wordt beschreven. De sprekers gaven een overzicht van de hoofdlijnen van de geschiedenis van Houten, die begon

voor de aanvang van de jaartelling en eindigde bij de uitbreidingsplannen van de jaren '70 en '80 van deze eeuw.

De grote excursie op 20 mei voerde dit jaar naar Breda en Mechelen. Met 45 deelnemers werd eerst een interessante stadswandeling door Breda gemaakt, waarbij onder andere het kasteel en het begijnhof werden bezocht. In Mechelen werden de S. Romboutskathedraal en het museum Hof van Busleijden bezichtigd, die beide meer dan de moeite waard bleken. Ook werd een stadswandeling gemaakt. Enkele leden zouden de voorkeur gegeven hebben aan een minder vol programma zodat de onderdelen uitvoeriger konden worden toegelicht. Met deze opmerking zal bij volgende excursies rekening worden gehouden.

Een stadswandeling door IJsselstein werd gehouden op 16 september. Er waren 40 deelnemers, die IJsselstein ervoeren als een stad waar veel historisch interessante zaken zijn te zien. Bezocht werden het stadhuis, de overgebleven toren van het kasteel en de onlangs gerestaureerde molen De Windotter. Daarnaast werd de grote of S. Nicolaaskerk bezichtigd. Deze kerk heeft een aantal bouwkundig interessante aspecten, waaronder de toren in renaissance-stijl. Daarnaast waren er de indrukwekkende middeleeuwse grafmonumenten van de heren en vrouwen van IJsselstein. De S. Nicolaasbasiliek van Tepe heeft een zeer fraai interieur met daarin ook het beeldje van Onze Lieve Vrouwe van Eiteren¹. De toelichting over deze kerk was ook van een hoog gehalte.

Op 19 oktober hield mevr. drs. L.I. Kooistra voor 40 aanwezigen een lezing over voedsel en voedselproductie in de Romeinse tijd. Hoewel er wel enige literatuur over dit onderwerp uit die tijd is, moet kennis over eetgewoonten - zeker in de Lage Landen - van archeologisch onderzoek komen. De spreker gaf daarom een overzicht van wat er bij opgravingen in bijvoorbeeld Houten, Wijk bij Duurstede en Voerendaal in afvalputten uit die tijd is

1. Zie hierover het artikel van K. Westerink in ons periodiek van september 1987.

gevonden: zaden, pitten, graten en beenderen van vissen, vogels en vee. Verder vertelde zij over aanverwante zaken als landbouw en handel in voedsel in de Romeinse periode.

Op 28 oktober hield de secretaris van onze historische kring, de heer R.J. Butterman, in Wijk bij Duurstede een lezing over het onderwerp: "Wijk bij Duurstede tussen het verdwijnen van Dorestad en de stichting van de stad". Het gehoor bestond uit 71 personen. Over de geschiedenis van Dorestad is al vrij veel geschreven; hetzelfde geldt voor de bloeiperiode van de stad Wijk bij Duurstede in de 15de en 16de eeuw, toen de bisschoppen aan de macht waren. Over de tussenliggende eeuwen is echter betrekkelijk weinig bekend. Toch werden in die periode de voorwaarden gevormd voor de stichting van de stad Wijk in het jaar 1300. Op het fysieke vlak gebeurde het volgende: Rijn en Lek werden bedijkt, de Kromme Rijn afgedamd en de woeste gronden in de parochie ontgonnen. Daarmee kwamen de grenzen van de parochie vast te liggen. Het versnipperde overheidsgezag kwam in handen van twee heren, waarbij de afgedamde Kromme Rijn de grens vormde. Op het Wijkse grondgebied kwamen twee vronhoven tot stand: één van de abdij van Deutz (de Nederhof, waar aanvankelijk de heren van Abcoude moeten hebben gewoond) en één van de proost van Oudmunster (juist ten noordwesten van de stad, in de omgeving van de Zandweg). Er was in de 12de eeuw al weer enige handelsactiviteit, wat blijkt uit het feit dat de meier van de abdij van Deutz toen ook als marktrechter werd vermeld. De bezittingen van de abdij werden in 1256 verkocht aan de graaf van Gelre. Toen diens leenman Gijsbert van Abcoude Wijk in het jaar 1300 stadsrechten verleende, waren het de afgedamde Kromme Rijn en de vronhof van de Domproost, die de grenzen van het te ommuren gebied bepaalden.

R.J. Butterman, secretaris.

Jaarverslag van de penningmeester over 1989

Debet/inkomsten		Credit/Uitgaven	
Saldo Rekening Courant per 31-12-1988	f 2.259,33	Lezingen	f 425,00
Saldo Spaarrekening per 31-12-1988	74,11	Zaalhuur	255,00
Ontvangen contributie in 1989	6.375,00	Periodiek	3.969,75
Ontvangen rente in 1989	36,45	Typekosten periodiek	650,00
Verkoop losse periodieken	5,00	Porti	1.481,71
Positief saldo excursie	27,14	Bijdragen excursies	105,00
		Onkosten secretariaat	235,75
		Diversen	383,00
		Saldo Rekening Courant per 31-12-1989	446,70
		Saldo Spaarrekening per 31-12-1989	75,74
		Saldo Portirekening per 31-12-1989	749,38
Totaal	f 8.777,03		f 8.777,03
	=====		=====

P.S.A. de Wit,
penningmeester.

Jaarverslag van de archeologische werkgroep over 1989

In 1988 kwam de werkgroep op 34 zaterdagen bijeen. Op acht zaterdagen werd een aantal vondsten van de opgraving op Zorgvliet in 1988 beschreven. Drie zaterdagen werden besteed aan het zoeken naar archeologisch materiaal op geploegd land. Op 23 zaterdagen werd met hetzelfde doel op terreinen waar graafwerk werd verricht ten behoeve van de nieuwbouw in Houten, onderzoek verricht.

De vele vondsten, waaronder potscherven, zijn met vermelding van de vindplaatsen overgedragen aan de provinciaal archeoloog, drs. W.J. van Tent. Bij dit graafwerk is een belangrijke vondst gedaan aan de Standerdmolen, waar een waterput en een afvalkuil werden gevonden uit het eind van de tweede, begin derde eeuw. In de afvalkuil werd een groot aantal inheemse en Romeinse potscherven gevonden. De waterput was gevuld met Romeinse bouwmaterialen, onder andere tufsteen, dakpanfragmenten en -wat heel bijzonder was- brokken wandschilderingen met strepen in de kleuren rood, groen en zwart op een witte achtergrond. De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek vond deze vondst belangrijk genoeg om ter plaatse een opgraving te doen. Het resultaat was dat op korte afstand van de waterput funderingen werden gevonden van een Romeins gebouw, vermoedelijk een voorraadschuur. En ook daarbij werden grote brokken wandschildering gevonden, zodat het vermoeden bestaat dat niet ver van de vindplaats een stenen gebouw heeft gestaan, gedekt met dakpannen en van binnen versierd met wandschilderingen. Zo'n woning was het hoofdgebouw van een landbouwcomplex in de Romeinse periode (12 voor Chr. - 400 na Chr.). In dat hoofdgebouw woonde de eigenaar of de beheerder van dat complex. Het gehele landbouwcomplex noemde men toen een villa, maar de naam villa is voor de archeoloog ook een begrip geworden voor het hoofdgebouw. Kort samengevat: een belangrijke vondst.

Tot slot wil ik alle medewerkers van de werkgroep heel hartelijk bedanken voor de prettige samenwerking en de grote inzet bij onze werkzaamheden.

L.M.J. de Keijzer.

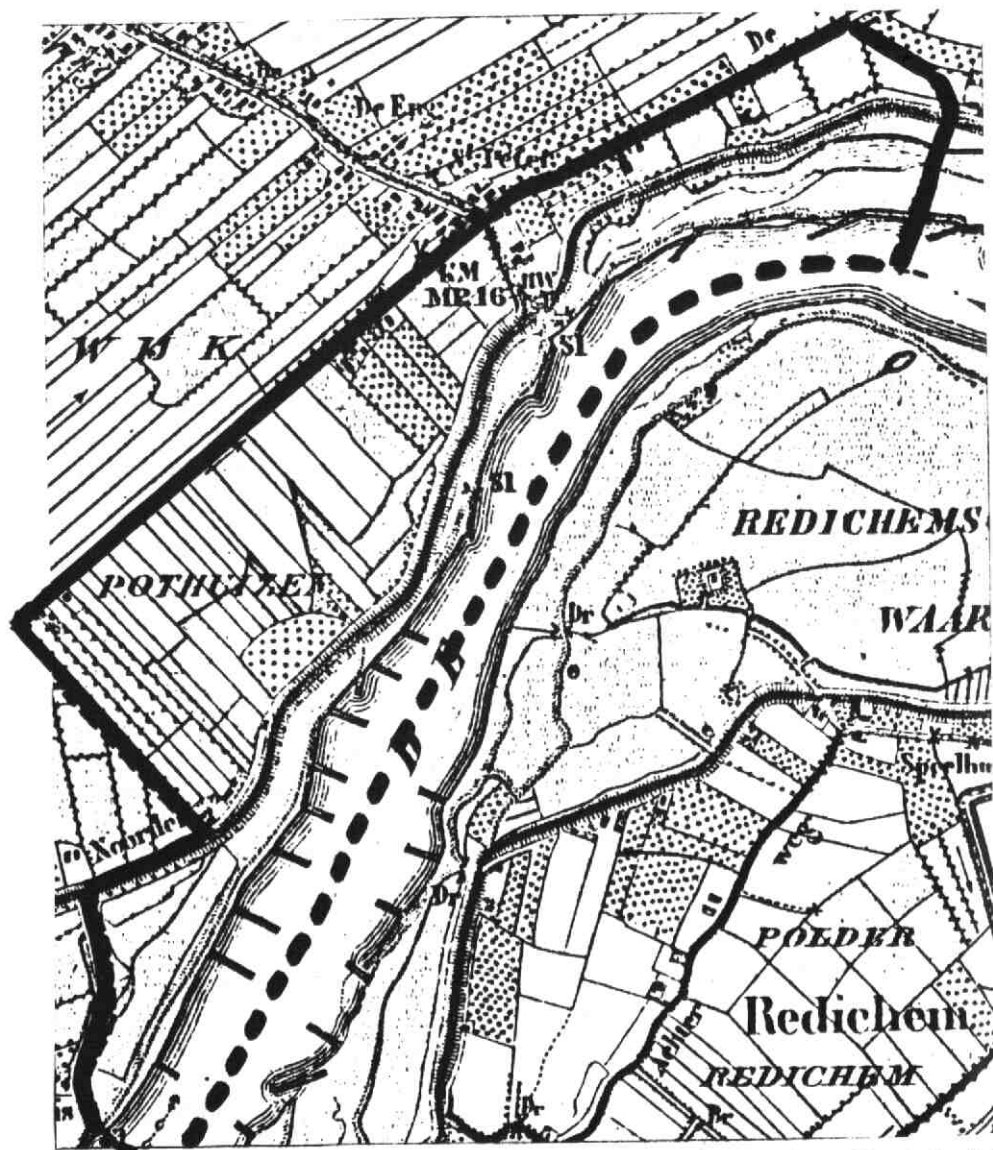
De buurtschap Pothuizen

De buurtschap Pothuizen (ook wel de Pothoek genoemd¹) ligt in Schalkwijk en strekt zich uit aan weerszijden van het eind van de Schalkwijkse wetering bij de Heul langs de Lekdijk, vanaf het Veerhuis tegenover Culemborg in het zuiden tot aan het noordelijkste puntje van de Lekbocht tegenover Redichem ofwel tot aan de Eersbil².

Volgens van der Aa stonden er in 1854 tien huizen waarin 140 mensen woonden³.

De auteur⁴ is geïnteresseerd in de geschiedenis van de buurtschap omdat hij zelf Pothuizen heet, zijn voorouders ook inderdaad uit Pothuizen kwamen⁵ en hij zelf gehuwd is met een meisje dat geboren is aan de Pothuizerweg.

-
1. Na 1800 is er van "Pothuizen" als geografische aanduiding vrijwel geen sprake meer, doch nog slechts van de Pothoek en van de Pothuizerwetering. Alleen als een oudgediende als Dirk de Ridder in 1808 een akte laat opmaken (RAU, Dorpsgerechten nr. 1823 [Schalkwijk], 1808 augustus 12), worden de oude namen nog gebruikt en ook op het hierna afgebeelde kaartfragment uit 1885 en latere topografische kaarten uit onze eeuw komen we Pothuizen nog tegen. Tegenwoordig staan op de topografische kaart echter de toponiemen 'Pothoek' en 'Pothuizerweg' aangegeven.
 2. C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen*, Stichtse Historische Reeks 9, Zutphen, 1983, p. 590.
 3. A.J. van der Aa, *Beknopt Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, 1854.
 4. De auteur dankt M.S.F. Kemp te 's-Gravenhage voor het doorlezen van de genealogie en H. Reinders te Bunnik voor de bewerking.
 5. M.S.F. Kemp, "Genealogisch onderzoek voor 1600" in *Spiegel Historiae*, 1986, nr. 11. De familienaam en de naam van de buurtschap waren in 1720 nog "(van) Pothuysen".

Detail van de chromo-topografische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (blad 486, verkend in 1885). De dikke lijn geeft de grens aan van Pothuizen

Herkomst van de naam Pothuizen

De naam Pothuizen kan vele oorsprongen hebben:

1. *Aanbouwtje*. Een pothuis in deze betekenis is een typische stadsterm. Het is een laag huisje, half boven en half onder de grond gebouwd en er is enige verwantschap met de potstallen die tot in deze eeuw op de zandgronden voorkwamen. Pothuizen waren evenwel lastige belemmeringen voor de straatruimten, vooral bij vermeerderd verkeer op marktdagen voor wagens en huifkarren⁶. Stadsbesturen gaven dan ook nog wel eens opdracht om ze te laten verwijderen, zoals in Amersfoort in 1658⁷.

2. *Bierhuis* (angelsaksisch). Er waren er vroeger drie: LANDLUST bij de veerpont naar Culemborg; DE NADORST aan de scheidingsweg tussen Schalkwijk (Pothuizen) en Honswijk en ST. PIETER aan de Heul.

3. *Een verhoging in het landschap* waarop een huis stond werd pot of puit genoemd. De huizen erop zijn de puit- of pothuizen.

4. *Pottenbakkershuisen*. Er zijn in de bodem diverse malen scherven gevonden die er misschien op zouden kunnen wijzen dat hier sprake zou kunnen zijn van pottenbakkerijen.

5. *Uphusen* was een kerkelijke nederzetting die rond 850 genoemd wordt. De Nederzetting is niet nader gelokaliseerd⁸.

6. W.J. Hofdijk, *Geschiedenis des Nederlandschen volks*, deel I, hoofdstuk VI, 1866.

7. Stadsarchief Amersfoort, Resolutiën van de Raad, 1658 juli 26, 1658 juli 26, 1662 oktober 13 en 1678 juli 22 en 1708, juni 20. Zie ook maandblad Oud-Utrecht 1969, nr 2 (febr) en 4 (april) over "Pothuizen" in Utrecht.

8. P.A. Hendriks, *De Benedendelta van Rijn en Maas. Landschap en bewoning van de romeinse tijd tot ca. 1000*, Amsterdam, 1983.

Oudste geschiedenis

Opgravingen van de archeologische werkgroep Schalkwijk onder leiding van F.H. Landzaat hebben aangetoond dat er al in de (late) ijzertijd bewoning in Pothuizen moet zijn geweest⁹. Er is zowel inheems als Romeins importaardewerk aangetroffen, doorlopend van de late ijzertijd tot ca. 200 na Chr. Uit de hoeveelheid van de gevonden scherven en de aanwezigheid van slakken van smeltprocessen met tin, zink en ijzer kan worden afgeleid dat er van een heel bijzondere nederzetting sprake was.

Sestertius van Trajanus. Op de keerzijde Pax.

Munt gevonden in Pothuizen.

Over de vroeg-middeleeuwse geschiedenis van Pothuizen is niets bekend. Na de bedijking van de Lek, die in de 9de eeuw begon, ontwikkelde zich de nederzetting Tull en 't Waal. Deze was via de Uitweg dwars door het nog niet ontgonnen Schalkwijkerbroek verbonden met de Houtense stroomrug¹⁰. Het tussenliggende gebied bestaat uit oeverwallen waarop verspreide bewoning voorkwam en vooral uit moerassen.

9. Zie: W.J. van Tent in: *Archeologische kroniek van de Provincie Utrecht*, 1988.

10. Dekker, *Kromme Rijngebied*, p. 36.

Ook in Pothuizen zal enige bewoning zijn geweest, maar daarvan is niets bekend. Dit gebied werd door de graven van Goye (of 't Goy) voor de bisschop van Utrecht bestuurd. In deze tijd moet de Pothuizerwetering zijn gegraven in het kader van de ontginningen. Vrij zeker is dat al voor 1122 de Lekoever met een ondiepe strookverkaveling en een achterwatergang, hier genoemd de Pothuizerwetering, is ontgonnen. Pothuizen wordt verondersteld een oeverontginning van 't Goy te zijn. Een deel van het land is door de Lek opgeslokt, (waarschijnlijk) rond het jaar 1122.

1122

1122 was voor de hele Kromme Rijnstreek een belangrijk jaar. De Kromme Rijn werd in Wijk bij Duurstede afgedamd zodat de hoofdstroom, die zich toch al naar de Lek aan het verleggen was, voortaan via de Lek en niet langer via de Kromme Rijn ging. In die tijd begon men met de aanleg van de Vaartse Rijn tussen Vreeswijk en Utrecht. Nu was het ook mogelijk om Schalkwijk te ontginnen. Het water stroomde van de Pothuizerwetering via de Schalkwijkse wetering naar de Vaartse Rijn. Daarna begonnen de groot-scheepse ontginningen. Sinds de 13de eeuw komen we af en toe vermeldingen van Pothuizen tegen, zowel in transporten van onroerend goed als bij gelegenheid van overstromingen en dijkherstel. Vooral dat laatste was nogal eens nodig, want regelmatig waren er grote overstromingen. Herstel kostte veel geld en plaatselijke benamingen herinneren daar nog aan zoals Costverloren¹¹ in het noordwesten van Pothuizen.

11. Dekker, *Kromme Rijngebied*, p. 249 n. 6.

Lage rechtsmacht

Wilhelmus de Upgoye (de graaf van Goye) nam in 1122 aan een opstand tegen keizer Hendrik V deel en werd daarop door de keizer uit zijn ambt ontzet¹². De grafelijke bevoegdheden werden toen overgedragen aan de proosten van de kapittels.

In 1042 makte ende alle lude die nu sine
 dwang die ons hincid pene vutabonch
 ghedoren hincid vutabonch. he hebbe
 gheschene. ende ghesene mit dyle lincane. die
 daghlyc ghesichte vutabonch. ende al vual
 die dinc op come maghe. als lincane als
 nu lincane. hincid vutabonch de hincid vutabonch
 hincid vutabonch. gheschene mit dyle lincane
 ons hincid. 1042. xxx. De vutabonch van
 palmdreef. —

Rechtsmacht over Pothuysen.

Archiefbisschoppen van Utrecht.

De dagelijkse rechtsmacht over Pothuizen zou tot 1330 aan de bisschop van Utrecht blijven. Pothuizen was een mini-gerecht. Deze door Dekker be-
 dachte kwalificatie hield in dat een bepaald, soms heel klein, gebied -vaak

12. P.M. Heijmink Liesert en L.M.J. de Keijzer, 't Goy door de eeuwen heen, 1966, p. 27.

niet meer dan één of meer losse boerderijen- als beloning voor een bepaalde dienstman van de bisschop, werd onttrokken aan de rechtsmacht van de schout of de meier, zoals een gebied ook tiendvrij en tinsvrij kon zijn¹³. Bedoeling was een zo ver mogelijk gaande vorm van eigendomsoverdracht. Een verdergaande zelfstandigheid was niet bedoeld omdat er te weinig mannen waren voor een gewoon gerecht, al was er soms wel een eigen schout. Er waren grote verschillen tussen de mini-gerechten onderling, waarbij ten aanzien van Pothuizen opviel dat het bepaalde taken zelfstandig verrichtte, zoals het ophalen en afdragen van de waterschapslasten¹⁴.

In 1330 werd het gerecht door de bisschop overgedragen aan Hubrecht Schenk van Culemborg¹⁵, echter slechts voor de duur van het leven van de bisschop. Na diens dood moet het dus weer bij de bisschop zijn teruggekeerd. Als zelfstandig mini-gerecht is Pothuizen al vroeg, zeker al vóór de 15e eeuw, verdwenen¹⁶. Hoewel er uit de tienden -zoals nog zal blijken- een kerkelijke relatie met Houten lijkt te hebben bestaan, blijkt Pothuizen in praktijk sinds de 14de eeuw te ressorteren onder Schalkwijk. Als er voor het dorpsgerecht aktes moesten worden opgemaakt, gebeurde dat in Schalkwijk. In de vorige eeuw werd Pothuizen ingedeeld bij de gemeente Schalkwijk, die in 1962 werd samengevoegd met Houten.

13. Dekker, *Kromme Rijngebied*, p. 569.

14. M. van Vliet, *Het Hoogheemraadschap Lekdijk Bovendams*, Assen, 1961.

15. J.W. Berkelbach van den Sprenkel, *Regesten van oorkonden betreffende de bisschoppen van Utrecht uit de jaren 1301-1340*, nr. 923.

16. Dekker, *Kromme Rijngebied*, p. 576.

Tienden

De tienden waren oorspronkelijk een kerkelijke belasting, maar allengs werden ze verkocht aan derden. Het was daarna gewoon een soort belegging geworden die iedereen kon kopen. Men onderscheidde de tienden in *grove* (koren- of gaffeltienden), *smalle* (van tuinvruchten) en *krijtende* (op vee). In 1299, 1302, 1388 en 1630 zijn de grove en smalle tiend in handen van het kapittel van St. Pieter¹⁷. Door het kapittel worden ze regelmatig verkocht, teruggekocht en verpacht.

De krijtende tiend kwam tot in de 16de eeuw toe aan de pastoor van Houten, waaruit blijkt dat Pothuizen kerkelijk in de middeleeuwen onder Houten en niet onder Schalkwijk viel¹⁸. Daarna ging deze tiend over in particuliere handen. In 1660 wordt hij door de Staten verkocht aan Andries van Wijck, burgemeester van Utrecht¹⁹. In 1702 komen we de krijtende tiend tegen bij Elizabeth van Lamsweerde²⁰, echtgenote van de Schalkwijkse predikant Gualterus de Rooy (1722-1734). Via de broers Lentfrink, resp. predikant te Vianen en Ouderkerk a/d IJssel kwam de tiend aan de familie In den Eng. Nadat Jannigje Goes, weduwe van Aert Cornelis in den Eng is overleden, wordt de krijtende tiend op oudejaarsdag 1805 op f 40,- getaxeerd²¹. Drie jaar later wordt de tiend op f 25,- geschat²².

Met de tiendwet van 1907 werden alle tienden met ingang van 1 januari 1909 afgeschaft. De rechthebbenden zouden een eenmalige uitkering ontvangen en de tiendplichtigen moesten nog dertig jaar een grondrente aan het Rijk betalen.

17. RAU, Archief van het Kapittel van St. Pieter nr. 2933, 2935, 2939, 2940 en 1948.

18. Dekker, *Kromme Rijngebied*, p. 345.

19. RAU, Dorpsgerechten nr. 1819 f. 61.

20. Notaris Matthijs Lobbrecht 1707 februari 9, RAU Dorpsgerechten nr. 1820, f. 179.

21. RAU, Dorpsgerechten nr. 1842, 1805 december 31.

22. Ibidem, 1809 januari 17.

De tiendcommissie stelde de omvang van het tiendblok Pothuizen vast op 25 ha, 24 a en 77 ca²³. De grenzen werden als volgt omschreven: "ten noordoosten door den Macadamweg van Schalkwijk naar den Lekdijk; ten noordwesten door den Pothoekschendijk; ten zuidwesten door den Scheidingsweg of grensscheiding der gemeente Tull en 't Waal; ten zuidoosten door de rivier de Lek".

De belastingplichtigen waren:

Johannes Vulto, landbouwer te Schalkwijk,
 Johannes Spithoven, landbouwer te Schalkwijk,
 Hendrikus Oostveen te Schalkwijk,
 Wilhelmus Miltenburg, vrachtrijder te Schalkwijk,
 Cornelis Schouten, landbouwer te Schalkwijk,
 Everardus Martinus van Wijk, landbouwer te Schalkwijk,
 Gijsberta van den Brink, weduwe van Dirk de Kruyf,
 Hermanus Petrus van Hazendonk, landbouwer te Tull en 't Waal,
 Arie Verhaar, landbouwer te Schalkwijk,
 Theodora Spithoven te Schalkwijk,
 Geertruida Bouman, weduwe van Anthonie van Mourik uit Odijk,
 Anthonie Luden te 's-Gravenhage,
 Jan Albertus van Dillen, timmerman te Schalkwijk en
 Cornelis Spithoven, landbouwer te Schalkwijk.

Op de lijst komt het hoogheemraadschap Lekdijk Bovendams niet voor, evenmin als de erven Wentink die ca. 30 ha bezitten.

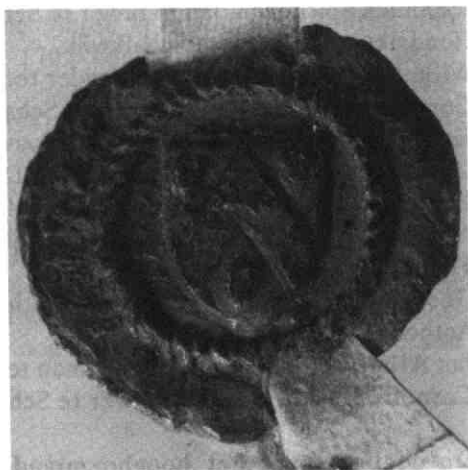
23. RAU, Tiendcommissies, dossier 186 V : Pothuizen.

Eigenaars en gebruikers van grond in Pothuizen

Het vrouwenklooster, het convent van St. Cecilia bezit in de jaren 1428/29 tien hont land in Pothuizen²⁴, volgens de blafferd van het oudschildgeld²⁵ in het jaar 1600 in gebruik bij Jan Gerrits Smits. In 1711 blijkt het vrouwenklooster het land nog te hebben. Dan koopt Jan Hendriks in den Eng twee morgen bouwland in Pothuizen, van de heer Borchard de Vrij, hetwelk grensde aan land van George van Lamsweerde, en het land van het vrouwenklooster.

Op 30 april 1712 wordt van Mr. Johan van der Dussen twee morgen aangekocht tot in de Pothuizerwetering en de dwarssloot van de erfgenamen van Adriaen Willemsz²⁶. Op 13 april 1732 wordt deze vier morgen bouwland op Pothuizen overgedragen aan zijn broer Theunis in den Eng en dan blijkt het land van het vrouwenklooster in eigendom te zijn van de heren 'Edelen en Ridderschap van 't Land van Utrecht'. Het land van George van Lamsweerde is dan in eigendom bij zijn dochter juffrouw Elizabeth van Lamsweerde.

De zoon van Jacob Spruyt, Geryt Baers Jacobsz, wordt in 1451 genoemd als schout van Honswijk en in 1456 als schout van Schalkwijk. Hij is eigenaar en gebruiker van landerijen te Schalkwijk in Pothuizen, waaronder twee morgen leengoed van Beverweerd. Zijn broers

*Zegel van Jacob Spruyt, 1435.
GAU, charter 948².*

24. Gemeentearchief Utrecht, bij het stadsarchief bewaarde archieven, Vrouwenklooster het convent van St. Cecilia nr. 937.

25. Het oudschildgeld was een soort onroerend-goedbelasting die van de 16de tot de 18de eeuw geheven werd. Het register heet "blafferd".

26. RAU, Dorpsgerechten nr. 1820, f. 125.

zijn heer Geryt Jacobsz, pastoor te Honswijk en Schalkwijk en Dirk van der Weyde Jacob Spruytssoen. Hij gebruikt hetzelfde zegel als zijn vader Jacob Spruyt en zijn grootvader Dirk van der Weyde Hendrik Trantssoen.

Andere gebruikers en bezitters van grond in "den gericht van Pothusen" in de jaren 1444 en 1445 zijn:

- een morgen, grenzend aan het land van Peter Lamberts en in gebruik bij Peter Andriessoen. Een morgen, in gebruik bij Dirc Evertssone Uter Hove, grenzend aan het land van Hubert 's Papan kinderen en Jacob Maessone.
- Zeven hont land, in gebruik bij Heylwich Dirc Willemsone dochter van Pothusen, grenzend aan het land van Dirck Willemsone van Pothusen. Op 14 april 1445 wordt Johan Valckenaer, broer van Wouter en Daniel van Loenresloet, met het bovengenoemde land beleend door Johan, heer van Culemborg²⁷.
- In het morgengeldregister²⁸ van Schalkwijk over het jaar 1470 komt een bedrag voor, betaald voor land onder Pothuizen, onder andere de al eerder genoemde twee morgen van Beverweerd, welke belasting betaald werd door Hendrik Geryt Jacobsz, dezelfde als Hendrik Gerytsz op de Heul in de "Taeffele van de leenen en de thinsen die gehouden werden van den huuse ende heerlycheyt van Beverweerde". Zijn zoon Jacob Hendriksz komt voor als gebruiker van 28 morgen land in Schalkwijk in de periode 1501-1511 en betaalt aldaar in 1517 drie gulden huisgeld²⁹. De zoon van Jacob Hendriksz, genaamd Aelbert Jacobsz, heeft in 1525 een huis in Schalkwijk en gebruikt daar in 1536 in totaal acht percelen land, samen 40 morgen, waaronder de twee morgen van Beverweerd. Hij was

27. Rijksarchief Gelderland, archief der Heeren en graven van Culemborg, regist R 1218.

28. Het register van een soort grondbelasting.

29. Kemp, zie hierboven, noot 5.

gehuwd met Margriet Jacobsdr van Rossum en blijkt vóór 1552 te zijn overleden. Zij is dan hertrouwd met Cornelus de Reur jr. De zoon van Aelbert Jacobs, Jacob Aelberts, neemt zijn moeders naam aan, Van Rossum. Een van de percelen die Aalbert Jacobsz in 1536 heeft is twee morgen eigen goed, welke in 1600 in eigendom en gebruik zijn bij Jacob Aelbertsz van Rossum. Hij is vermoedelijk ook dezelfde die met zijn vrouw Hendrikje Gijsbertsdr te Honswijk in 1612 genoemd wordt in het rechterlijk archief van Everdingen³⁰.

- In diverse akten is sprake van naastgelegen land van Jan Adriaens v.d. Vaert. De ontvanger van het oudschildgeld over het jaar 1600 spreekt over de erfgenamen van Adriaen Thonis aan de Vaert als eigenaar en gebruiker van land te Schalkwijk. Dit betreft onder andere land dat eerst in gebruik was bij Jan van Rossum. Jan Adriaens was burgemeester van Vreeswijk en gehuwd met Wilhemken de Banck. In 1622 is hij overleden. Zijn weduwe blijft de zaken behartigen, geholpen door haar zwager Cornelis Adriaens, eveneens burgemeester van Vreeswijk, genoemd in de periode 1623 tot 20 oktober 1668, toen hij overleed. Hij heeft dan inmiddels de achternaam "van Pothuysen" aangenomen. Bij de N.H. kerk te Vreeswijk is nog een avondmaalsbeker aanwezig met de navolgende inscriptie in schuinschrift:

Wilhemken de Banck weduwe van Johan van Pothuisen Burgemeester tot Vreeswijk heeft dezès beker aan kerck aldaer gemaect bij Testament opden XIII octo MDCLI (1651).

Hierop is ook het wapen van Van Pothuysen gegraveerd: een keper waarin een vis, vergezeld van 3 plompebladeren (2,1).

- Op 30 april 1656 is de weduwe overleden en wordt Cornelis Adriaens eigenaar van de twee morgen land in Pothuisen. Na zijn overlijden worden door zijn schoonzoon Anthonie van Diemen, houtkoper en oud-burgemeester van Vreeswijk, als gemachtigde van de erfgenamen voor schout en schepenen van Schalkwijk op 27 juni 1671 de twee morgens

30. Ibidem.

H. v. Pothuysen

*Wapen H. v. Pothuysen, 1674: een keper
waarin een vis, vergezeld van 3 plumpe-
bladeren (2,1).*

(GAU, leeszaal 1, wandkaart)

Utrecht³². En zoals we aan het begin van dit hoofdstuk hebben gelezen, worden op 30 april 1712 door een van de twee (klein) kinderen, Johan van Dussen, advocaat aan het hof van Utrecht, de twee morgens verkocht aan Jan Hendriks in den Eng³³.

overgedragen aan Splinterus van Pothuysen³¹, dominee te Eemnes, later Naarden, Schagen, Hilversum en Nijmegen, alwaar hij overleed op 7 september 1702 en begraven werd in de St. Stevenkerk. Hij schreef het boek *Sleutel der kennis* en is een zoon uit het tweede huwelijk van Cornelis Adriaens van Pothuysen en Agathe Splintersdr van Schayck.

Namens Splinterus van Pothuysen, wonende te Nijmegen, wordt op 2 augustus 1688 de twee morgen land in Pothuizen verkocht aan de kinderen en erfgenamen van de heer Johan van Dussen, in leven schout te Rhenen, die erfgenaam zijn van de heer Jacob van Dussen, in leven (oud-) burgemeester der stad

31. RAU, Dorpsrechten nr. 1819, f. 142.

32. RAU, Dorpsrechten nr. 1819, f. 187.

33. Ibidem, nr. 1820, f. 125.

Bebouwing in en om Pothuizen

De hofstede Uitvlugt komt het meest in de stukken en op kaarten voor. De naam is overgaan van een huis staande op zeven morgen naar een huis staande op twee morgen leenroerig van Huis Beverweerd. Het huis op de twee morgen, nu bewoond door de familie van Bennekom staat op de Pothuizerweg 19. Vermoedelijk was het huis in 1525 eigendom van Aelbert Jacobsz. Op de blaffaard van het oudschildgeld over 1600 komt als eigenaar en gebruiker Cornelis Adriaens Scheer voor. Van hem zal de hofstede op zijn zoon Heyndrik Cornelisz Scheer zijn vererfd. In 1633 is hij overleden en wordt de boerderij door de voogden over zijn minderjarige dochter verkocht aan Gerrit Berents en diens vrouw Maria Hendrikkdr.³⁴. Tot aan de dood van Maria gaat het met dit echtpaar goed. Gerrit wordt tussen 1614 en 1641 regelmatig genoemd als schepen van Schalkwijk en hij kon zijn bezit tot ruim vijftien morgen uitbreiden. Op de boerderij laat hij een 'duyfhuis' plaatsen, een statussymbool. Als zijn vrouw is overleden moet hij blijkbaar zijn kinderen uitkopen en neemt daarvoor in 1642 hypotheek op. Om die weer te kunnen aflossen moet hij solliciteren naar de functie van dijkmeester³⁵, maar hij kan het toch niet bolwerken. In 1647 verkoopt hij de boerderij aan Johan Schade³⁶, kanunnik ten Dom, die hem als pachter laat blijven. In 1652 wordt Andries van Wijck, oud-burgemeester van Utrecht, de nieuwe eigenaar³⁷, die de boerderij weer doorverkoopt aan Ariaen de Reus, schout van Schalkwijk. Na zijn overlijden nemen de erven f 4300,- hypotheek op bij Floris Borre van Amerongen, commandeur van het Duitse Huis, maar ook deze hypotheek brengt de eigenaars in moeilijkheden. Via de weduwe van Ariaen de Reus komt de boerderij aan zoon Johan de Reus, die zijn vader in het schoutambt van Schalkwijk is opgevolgd. Als Johan in 1687 overlijdt, is de hypotheek er de oorzaak van dat men afstand moet doen van het onroerend goed aan de weduwe van de hypotheekverstrekker. Overgedragen wordt in totaal negen morgen, de al eerder genoemde zeven morgen plus twee morgen die leenroerig zijn aan huis Beverweerd. Een van de schepe-

34. RAU, Dorpsgerechten 1818, 1633 oktober 15.

35. RAU, Archief van de Lekdijk Bovendams, nr 277.

36. RAU, Dorpsgerechten 1819, f. 33.

37. Ibidem, f. 61.

nen, aanwezig bij het transport, is Teunis Gerritsz van Pothuysen³⁸. De zeven morgen verdwijnen dan een tijdje naar de achtergrond, de twee morgen zijn goed te volgen. Zestien jaar later komen we weer een vermelding tegen als de eigenaresse, Anne Elisabeth Borre van Amerongen, de twee morgen nalaat aan haar zuster Johanna. Er is sprake van twee morgen boomgaard, leenroerig aan Beverweerd, met daarop een kleine hofstede. Johanna was gehuwd met Joost Taets van Amerongen. Zij laat de hofstede in 1719 niet na aan haar man, al zal die het later toch via-via wel erven, maar aan haar neef Coenraad Borre van Amerongen van Bergesteyn. Bij diens overlijden in 1722 erft zijn echtgenote Josina Taets van Amerongen het. Als curiosum blijkt dat ene Adriaen van Pothuysen³⁹ f 40,- is betaald voor het leveren van

Vermelding van Teunis Gerritsz van Pothuysen, schepen van Schalkwijk, 1687.

Vermelding van Teunis Gerritsz van Pothuysen, schepen van Schalkwijk, 1687.

RAU, Rechterlijke Archieven
nr. 1302-1 f. 181r (oud)

38. Ibidem, f. 181. Zie afbeelding.

39. Dit is de kleinzoon van de eerder genoemde burgemeester Cornelis Adriaens van Pothuysen.

Bebouwing in en om Pothuizen

stenen voor het schapenhok van het huis Natewisch⁴⁰. Twee jaar later is ook zij overleden en erft haar vader, Joost Taets van Amerongen de kleine hofstede. Met zijn dood in 1735 komt de hofstede aan Frederik Batavorus Taets van Amerongen, die zijn vader maar enkele maanden overleeft. Er moet dan een vererving in zijlijn plaatsvinden, waarvoor het huis getaxeerd wordt op f 500,-⁴¹: geen groots bezit. In 1738 komt de boerderij onder de hamer. De omschrijving luidt: "Een huysinge, Hofstede, Bak en Duyfhuys, met omtrent 16 morgen weiland en twee morgen boomgaard, staande en gelegen in Pothuizen, onder gerecht van Schalkwijk"⁴². Koper worden de erven van George van Lamsweerde.

Eén van die erven is Elizabeth van Lamsweerde, die ook al de krijtende tiend bezit. Bij de boedelscheiding worden hofstede en land toegewezen aan George Alexander Lentfrink. Deze familie blijft tot 1873 in het bezit van de hofstede en breidt het bezit nog verder uit. In 1798 koopt C.J.A. Lentfrink vijf morgen (waarvan twee morgen bouwland en een halve morgen elzenbos) in de Pothoek (=Pothuizen), strekkende uit de Pothoekse (=Pothuizer) wetering tot aan het land van Appelhof⁴³ van het provinciaal bestuur. In 1808 is J.A. Lentfrink eigenaar van de hofstede en in 1832 (instelling kadaster) komen we Johannes Lentfrink te Haarlem tegen als grootste landeigenaar. In 1873 verkopen de erven van de weduwe Lentfrink-Koolhaas te Doetinchem aan E.G. Wentink, dijkmeester van de Lekdijk Bovendams te Schalkwijk: "Ten eerste een boerenhofstede (Uitvlugt), liggende in Pothuizen, bestaande uit een huis en erf, verder gebouwen en tuinen, benevens bos, boomgaarden, wei en bouwlanden. Ten tweede een huis en erf ('t oude huis), met tuin, boomgaard, bos, bouw en weilanden, rijswaarden en water, eveneens liggende in Pothuizen"⁴⁴. De oppervlakte is 29 ha, 77 a en 27 ca en de koopsom bedroeg f 30.600,-. Onder de 'verdere

40. RAU, familiearchief Taets van Amerongen, nr 117.

41. RAU, Dorpsgerechten 1841, 1736 december 13.

42. RAU, Dorpsgerechten 1820, 1738 december 23.

43. RAU, Dorpsgerechten 1822, 1798 mei 30.

44. Notaris G.H. van de Broek te Utrecht, 15-11-1873. Kadaster Utrecht, kantoor Amersfoort, register van overschrijving deel 25 nummer 244.

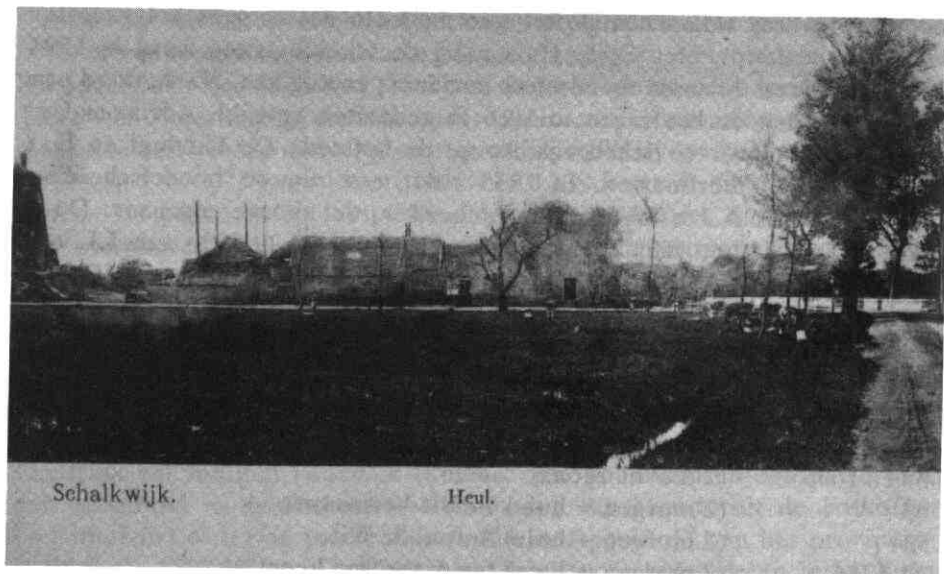
gebouwen' wordt waarschijnlijk het huis bedoeld dat volgens het kadaster in 1887 is gesloopt. Het Oude Huis nabij de scheidingsweg werd in 1894 gesloopt. Alleen de naam op een hek herinnert er nog aan. Na de dood van Wentink worden de landerijen in 1916 in gedeelten geveild. Adrianus Uyterwaal, landbouwer te Schalkwijk, koopt de hofstede De Uitvlugt en laat hem in 1919/20 herbouwen. In 1935 vindt een nieuwe boedelscheiding plaats en wordt A.Jzn Uyterwaal, veehouder, de nieuwe eigenaar. Deze verkoopt De Uitvlugt met 2 ha, 27 a en 40 ca voor f 29.550,- aan J.J. van Bennekom. Zijn erven, G. & A. van Bennekom zijn heden eigenaar. Op de boerderij staat een vis, een teken dat ook in het wapen 'Van Pothuysen' voorkomt.

Na Gerrit Berentsz, waarvan de kinderen zich ook "van Pothuijsen" zijn gaan noemen en die de stamvader van de auteur is, zijn de gebruikers:

1663	(7 morgen)	Barent Gerritsz.
1687 en 1695	(2 & 7 morgen)	idem.
1703	(2 morgen + huis)	Gerrit Vermeent.
-1724	(2 morgen + huis)	Antoni de Wit.
1724-1736	(2 morgen + huis)	Jacob van der Veer.
1736-	(2 morgen + huis)	Ernst van Cothen.
1916-1935	(29 ha + huis)	Adrianus Uyterwaal.
1936-	(2 ha + huis)	Johannes Jacobus van Bennekom.
-heden	(2 ha + huis)	Gerardus van Bennekom

Buitentje Bagatelle, later het Dijkhuis. De familie Borre van Amerongen bezat nog een tweede hofstede op Pothuizen, gelegen oostwaarts aan de andere zijde van de macadamweg van Schalkwijk naar de Lekdijk en de Souwendijk, dus op de plaats waar nu het Dijkhuis staat. We komen als eigenaar van dit huis begin 16de eeuw de familie de Reus tegen en daarna de familie Borre van Amerongen. In 1720 wordt een huis aan de Heul met zes à zeven morgen boomgaard en bouwland getaxeerd op f 2.500,-⁴⁵ en vier jaar later op f 1.800,-. In 1736 kopen broer en zus Jacomijntje en Frans van Pothuysen de hofstede met zeven morgen op Pothuizen met een zware hy-

45. RAU, Dorpsrechten 1838.

De Heul in het begin van deze eeuw. Links de molen.

Verzameling W. van den Heuvel, Schalkwijk.

potheek erop. Als ze achter komen met betalen moeten ze "huyzinge, hofstede, bepotinge en beplanting" met zeven morgen boomgaard en weilanden overdragen aan hun geldschieter, Marcus Bonnet, gewezen kameraar van de Lekdijk Bovendams. Via Hendrik Tukker (overl. 1805) en de erven Goes komt het huis in 1816 aan Johannes Spithoven. Het wordt omschreven als "Een Huis met omtrent een half morgen Tuin en Boomgaard (: lang vijf en twintig roeden, en breed elf roeden :) gelegen in de Gemeente van Schalkwijk, aan de Heul, strekkende uit den Zouwendijk langs de Kerkweg...."⁴⁶. In 1820 wordt het huis gekocht door Andries Snoek⁴⁷.

46. RAU, Lekdijk Bovendams, nr. 332.

47. M. Bijleveld en H. Reinders, "... en hetwelk hem ter verpoozing verstrekte" in *Tussen Rijn en Lek* 20 (1986) nr. 4, p. 22v.

Enkele gebruikers:

- 1690 Teunis Gerritsz van Pothuyzen, 1690 pacht f 25 1693/4 pacht f 45.
- 1697 Gijsje Theunisd, wed. Teunis Gerritsz van Pothuyzen te Honswijk.
- voor 1693 tot na 1725 Barent Teunisz van Pothuyzen⁴⁸ x Aaltje Fransdr.
- 1735 Jacomijntje en Frans van Pothuyzen⁴⁹.

Herberg De Nadorst. Aan de scheidingsweg Pothuizen-Honswijk, tegen de Lekdijk aan, bouwden Jogum Cornelissen Wammus en zijn echtgenote Maygen Lambertsdr rond 1680 de herberg De Nadorst. Jogum was eigenlijk veerschipper op Culemborg en was zich inmiddels ook "van Pothuizen" gaan noemen, zoals zijn schoonmoeder.

Mr. Hendrick de Goyer, advocaat, verkoopt als gevolmachtigde tot redding des boedels in 1695 "een morgen boomgaard, met huis, herberg en oude schure daar op staande, genaamd de Nadorst..." aan Aert den Dijker op Redichem⁵⁰. Daarna gaat het snel van hand tot hand: 1702: Cornelis Aert de Cruyf. Diens weduwe Maagje Teunisz van Oostveen hertrouwt in 1711 met Theodorus (Dirk) Cornelisz van Pothuyzen te Culemborg (RK). Nadat ze voor de tweede maal weduwe was geworden, moest Maagje in 1737 f 300,- hypotheek opnemen en in 1745 transporteert ze De Nadorst aan haar zoon Cornelis van Pothuizen. Aan de gebouwen is een bakhuis toegevoegd. Nog dezelfde dag verkoopt zoon Cornelis De Nadorst aan Willem Roscamp en Cornelis van Miltenburgh. Willem Roscamp was tot 1744 bode en schutter van de gerechten Schalkwijk, Pothuizen, Blokhoven en Rietveld.

In 1766 komt Willem Roscamp aan het gerecht vertellen dat De Nadorst onbewoonbaar is⁵¹ (dat scheelde in de belastingen) maar in 1770 neemt hij toch f 300,- hypotheek om De Nadorst te herbouwen. Uit een akte van bruikleen voor diverse roerende goederen kunnen we opmaken dat De

48.1687 genoemd als schepen. Hij is de tweede zoon van Gerrit Berentsz.

49.1708 genoemd als waakmeester; RAU, Lekdijk Bovendams, nr. 295.

50. RAU, Dorpsgerechten 1819, f. 165.

51. RAU, Dorpsgerechten nr. 1827.

Nadorst op 16 november 1771 weer in bedrijf was⁵², maar vier later blijkt Willem Roscamp overleden. Zijn weduwe, die met zeven minderjarige kinderen achterblijft, moet De Nadorst met onder andere het weertje verkopen aan Aart Goes. Na diens dood erft zoon Hendrik Goes het, die het in 1787 verkoopt aan Ferdinand van den Brink. Deze moet er f 800,- hypotheek op nemen, maar slaagt er blijkbaar in om het hoofd boven water te houden, want pas in 1814 verkoopt hij de herberg aan zijn schoonzoon, de Schalkwijkse klompenmaker B.S.F. Raterman, bij wie hij tot zijn dood in 1820 blijft inwonen. Het houden van een kroeg was in die jaren bijverdiens-te. Raterman verkoopt de herberg in 1853 en sterft vijf jaar later.

De nieuwe eigenaars zijn broer en zus Sibbels uit Everdingen, die het in 1859 doorverkopen aan Cornelis van Schip, landbouwer te Schalkwijk. In 1877 koopt Johannes Vulto De Nadorst. In 1880 laat hij De Nadorst afbreken.

Op een akker iets noordelijker wordt in 1887 de boerderij gebouwd, waarin later de families Zwambag en Vos hebben gewoond. Deze is afgebrand; op dezelfde plaats werd naderhand de boerderij van Jaap Godthelp gebouwd.

Hofstede de Bothol komt voor het eerst in de stukken voor in 1805 als Jan de Bree haar erft van Jannigje Goes. Het betreft een huis met zes morgen bouw- en weiland, gelegen in de Bothol, onder de Hogedijk nabij de Heul. Door boedelscheiding gaat het in 1808 voor de helft naar Arnoldus Appelfhof en komt het via hem bij zijn zoon Hendricus Appelfhof, gehuwd met Josina van Rooyen. De andere helft is inmiddels bijgekocht. Als Hendricus is overleden, hertrouwt zijn weduwe met Pieter Verhaar (huidig adres: Lekdijk 6). Evenals de eerder genoemde Jogum Cornelisz (Wammes) van Pothuijsen was Pieter Verhaar veerschipper op Culemborg.

In 1832 vermeldt het kadaster Pieter de Haar als eigenaar van de Bothol, wiens naam we later tegenkomen als Pieter Verhaar. Hij blijkt in 1819 eigenaar te zijn geworden en laat het huis in 1848 na aan Johannes Verhaar.

Tussen 1848 en 1852 wordt het huis volgens het kadaster herbouwd en in

52. RAU, Dorpsgerichten nr. 1839.

1852 verkocht aan de Schalkwijkse landbouwer Hendrik Verhaar die het huis in 1887 doorverkoopt aan Arie Verhaar. Zijn erven verkopen de hofstede in 1917 aan Evert van Leur, landbouwer te Schalkwijk die de hofstede uitbreidt. In 1929 wordt Nicolaas van Zijl de nieuwe eigenaar. Zijn erven hebben het nog in eigendom.

Het veer Culemborg-Pothuizen

Het veer lag vroeger een mijl stroomopwaarts, bij de bocht van de zuidelijke Lekdijk ofwel tegenover De Nadorst.

Bij de verkoop van zijn goederen te Culemborg, door Jan van Culenborch, ridder, heer van Woudenberch, aan zijn broer Hubrecht Schenk, heer van Culenborch, op 18 juni 1341⁵³, is in de betreffende stukken sprake van een poort "die men uut riit tot Pothusen waert". Ghisbrecht, oudste zoon tot Bueren, verkoopt zijn veerstad te Pothusen over Culenborch aan z'n neve heer Hubrecht, heer van Culenborch en van der Lecke op 6 augustus 1396⁵⁴.

Op de plattegrond van Culemborg van circa 1760, getekend door Jacob Perrenot, staat "het oude veer" nog vermeld. Tegenwoordig heeft een huis ter plaatse aan de Redichemse zijde de naam Het Oude Veer.

Zoelen,
Ir. H.M. Pothuizen.

53. Rijksarchief Gelderland, Archief van de heeren en graven van Culemborg nr. 3, reg. 128 en 129.

54. Ibidem reg. 386a. Ook in: P.J.W. Beltjes en P.W. Schipper, *Culemborg, beeld van een stad*, 1988, p. 17.

Oudheidskamer Vreeswijk, duikerpak.

Oudheidskamer Vreeswijk

Een bezoekje waard

Sinds april van het vorig jaar is in de gemeente Nieuwegein een historisch museum gevestigd. Nu is Nieuwegein nog een erg jonge gemeente en kent nauwelijks geschiedenis, ware het niet dat binnen de gemeentegrenzen de voormalige zelfstandige dorpen Jutphaas en Vreeswijk gelegen zijn. Oudheidskamer Vreeswijk, zoals het kleine museum heet, richt zich dan ook op de geschiedenis van het schippersdorp Vreeswijk.

Niet alleen voor Nieuwegeiners zal het een hele verrassing zijn te ontdekken hoe rijk de geschiedenis is van Vreeswijk, het voormalig zelfstandige dorp aan de Lek. Op een wand in het museumpje wordt verhaald, hoe Vreeswijk ontstaan is uit de oude Friese nederzetting Frisionouic, gelegen op een kleirug aan de Lek, de zogenaamde Wierse rug. Enkele fraaie archeologische vondsten, uitgesteld in een vitrine, illustreren dit verhaal.

Andere interessante dingen, die in de oudheidskamer te zien zijn, zijn onder andere voorwerpen betreffende de geschiedenis van het zware beroep van de beugelaars (zandbaggeraars) en op het gebied van de waterwerken in en om Vreeswijk (bij voorbeeld een duikerpak uit de dertiger jaren), de handel rond scheepvaart (een hoek is gewijd aan de tagrijns, handelaars in gebruikt scheepsmateriaal) en foto's van straatgezichten uit het begin van deze eeuw.

Erg leuk is de woonkeuken uit dezelfde tijd. In een hoekje zit een kapitein een krantje te lezen, terwijl zijn vrouw bezig is met een handwerkje. Achterin een nagebouwd keukenblokje uit die tijd, gevuld met huishoudelijk gereedschap en materialen. Zo te zien betreft het een redelijk welvend gezin, want de lamp hangt recht. (Bij de armere mensen hing de lamp vaak scheef om toch nog het laatste restje olie te kunnen gebruiken. "De lamp hangt scheef" was een gevleugelde uitspraak in Vreeswijk om aan te geven dat het financieel niet zo best ging).

Elders wordt iets uitgebeeld over "werken in Vreeswijk". Momenteel vertelt dit hoekje iets over de vele bakkerijen, die het dorp vroeger telde. Vele aardige voorwerpen (onder andere een miniatuur-bakkerswagen) werden ter beschikking gesteld door nakomelingen van vroeger bekende bakkers, zoals Spronk en Maarten van den End.

Erg leuk is ook de panelenwand, waarop in het kort de geschiedenis van bekende Vreeswijkse families wordt uitgebeeld. Dit gedeelte verandert regelmatig, waardoor verschillende families aan de beurt komen. Dit onderdeel van de tentoonstelling is uitbesteed aan de Vreeswijker Frank Pouw, die zich heeft toegelegd op het stamboomonderzoek. Het is de bedoeling dat in de komende jaren een groot aantal Vreeswijkse geslachten belicht wordt.

Verder is er een wand ingericht met voorwerpen uit het Vreeswijkse onderwijs en zijn er enkele vitrines met interessante onderwerpen.

Vanuit de Oudheidskamer Vreeswijk kan een mooie wandeltocht door Vreeswijk en omgeving gemaakt worden. Bij de balie van de Oudheidskamer Vreeswijk is een routebeschrijving te koop. De wandeling leidt onder andere langs de inundatiesluis gelegen op het Frederiksoord die net als Fort Vreeswijk een onderdeel van de Hollandse Waterlinie is.

Aan de balie zijn verder ansichtkaarten en allerlei boeken en boekjes over de geschiedenis van Vreeswijk te koop. Zo is er te koop het boekje over de geschiedenis van Vreeswijk en de stoomsleepevaart. Dit boekje werd uitgegeven ter gelegenheid van de thematentoonstelling "Geschiedenis van Vreeswijk en de stoomsleepevaart", die te zien was tussen september 1989 en januari 1990 en enkele duizenden bezoekers trok uit het gehele land.

Kortom: een bezoekje aan de oudheidskamer biedt de mogelijkheid op een aardige manier iets meer te weten te komen van dit oude stukje Nieuwegein en vormt een goede uitvalbasis om Vreeswijk nader te leren kennen. Daarom is een bezoekje aan de oudheidskamer niet alleen aan te bevelen voor een regenachtige middag.

De Oudheidskamer Vreeswijk is gedurende de maanden oktober tot en met maart te bezichtigen iedere zondagmiddag tussen 14.00 en 17.00 uur en gedurende de zomermaanden april tot en met september iedere dinsdag-, donderdag- en zondagmiddag van 14.00 - 17.00 uur. De entreprijs bedraagt voor volwassenen f 1,50 en voor kinderen f 1,-. Houders van een museumjaarkaart hebben gratis entree.

Voor groepen zijn buiten de vastgestelde openingsuren speciale arrangementen mogelijk. Er kan een keuze gemaakt worden uit een combinatie van een bezoekje aan de oudheidskamer, een rondleiding door de oudheidska-

mer onder leiding van een gids, een wandeling door het historische Vreeswijk en een kopje koffie met gebakje. Het programma wordt geheel aan de wensen van de groep aangepast.

Oudheidskamer Vreeswijk is gevestigd op Fort Vreeswijk 2 in Nieuwegein zuid op het einde van de Wierselaan, tel. 03402-60090. Het museum is niet toegankelijk voor rolstoelers of mensen die moeilijk ter been zijn, want er moet een trap beklommen worden.

. Nieuwegein,
Jos Benders (buurtopbouwwerker).

Een overlijdensbericht uit 1707

Schalkwijk, den 28 maj 1707

Hoog welgeboren Heer en Neeff

Nademaal het God Almaghtigh naer sijn onveranderlijke wille en Eeuwigh raats beluit belieft heeft mijn seer lieve Ehgemaal den Hoogwelgeb: Heer de Heer Steven Frederik Baron van der Capellen Heere van Schalkwijk etc: in sijn welgeb: leven comparerende wegens de Heeren Edelen en Ridderschappe ter vergaderinge van haar Ed: Mog: Heeren Staten 's Lants van Utrecht en der selver ordinaris gedeputeerde en Dijckgraeff vanden Leckendijck bovendams door een pijnelijcke sieckte en continuele koorts gedurende een maant eijndelijck op den 25 maj des 's morgens ten twee uren tot mijn en mijner kinderen alderuijterste droefheijt in het 45' jaar sijns ouderdoms naer een volkomen gebruik sijns verstant tot den eijnden toe uijt dit dal der tranen tot sigh in het Eeuwigh Koningrijk op te nemen, en dat ik geresolveert ben het dode lighaam in stilte sonder eenige uijterlijke seremonie in het vaderlijke graft tot Schalkwijk ter aerde te besteden heb ik van mijn plight geaght UH: Welgeb: hier van kennisse te geven, niet twijffelende off UH: Welgeb: sal in dese mijn en mijner kinderen overgrote droefheijt pertisiperen en over dese swaare slagh een christelijck gevoelen en mededogen hebben, ondertusschen God Biddende dat UH: Welgeb: voor alle droevige en diergelijke toevallen lange wil bewaren, blijvende,

*U:hoogwelgebooren oodmoedige
dinaresse en seer bedroefde nighte*

D:E: Booth

douajere van der Capellen tot Schalkwijk

De archeologische werkgroep is al geruime tijd bezig met het huis Zorgvliet. Bij het ondersteunende archiefonderzoek kwam bovenstaande rouwbrief van de eigenaresse van Zorgvliet tevoorschijn (collectie Booth, Gemeentearchief Utrecht). De weduwe moest er 59 van met de hand overschrijven en verzenden. Gelukkig was het maar één zin.

Bunnik, Henk Reinders.